

نورک پوری

نورک ادبانی مرکزی ہیئت طر فخرہ نشر اول نور.

جلد ۲

ایلول ۱۳۴۱

نومرو ۱۲

قیرغیزلر و مملکتلری

کچن ساییدن دوام

قیرغیزلر یاز کلنجه قویون و آت سورولریله شماله دوشرو کوچهرک یازک شدید صیجاغندن قورتولیرلر و کونشک آلتند قاورولماش شمال بوزقیرلرنده حیوانلری ایچون مرعالر بولورلر . قیرغیزلردن بر چوقلری ۳۰۰۰ قدر قویون و ۵۰۰ قدر بارکیره صاحبدرکه : بو حالده اولانلرحال و وقتلری رنده عداولتورلر . قیرغیزلرک کینارلرنده (أوی) یعنی چادرلری قوردقلری دره جکلر بر طاقم طوزلی کوللره دوکیلور و بوللر کینارلرنده صوک بهار وایلک بهار موسهلرنده حسابسر کچیجی قوش سورولری نه تصادف ایدیلیر .

(طورغای) ولایتک شمال طرفلرنده قیش صوک درجه ده صوغوقدر ؛ کانون ثانی و شباط آیلری اناسلنده یک دهشتلی فورطنه لری اولور ؛ اوزمان قیرغیزلر براققلری قیش مکانلرینه عودت ایدرلر و قویونلری قامیشلردن یایدقلری چیتلر ایچنده محافظه ایلرلر .

قیرغیز یاری وحشی دکلسه ده بدوی ، کوچیه بر قومدر ؛ فقط استعدادلی ، صحتلی وای طبیعتلی انسانلردر . کندیلری شجیع ، جنک آور معنانه اوله رق Casak (قازاق) تسمیه ایدرلر و بواسعدن خوشالانیرلر ؛ ایصسر واسع بوزقیرلرده کچن منزلی حیاتلری سورلر ، حریت ، آزادی یه طاپارلر ، هیچ بر حکومت و سلطان طانیازلر و شهرلرده پاشایانلری ، چیفتجیلکله اوغراشانلری استحقار ایدرلر . فقط پاشامه غوغاسنده وظیفه لری چوق مشکدر . قویون سورولری یکانه مدار معیشتلری اولوب قیرغیزلره هم یمکلری ، هم کیه جکلری ویریر . بوزقیرلرده یک نادر تصادف اولتان سازلر ، قامیشلر ، اوتلر قیش کلبه لری یامغه خدمت ایدر .

ساقساول ديدكلرى نباتك اوزون ، سرت كوكلىرى قيشك صوئوغندن محافظه ايلر .
قيرغيزلر ك لسانلىرى ده يك زنكىن دكلدر . بربرلىله قونوشور ايكن چوق
جانلى ال ويوز اشارتلىله بربرلىنه مراملىرى آكلاتىرلر . قيرغيزلر عصرلردن
برى اجدادلىرىنىك حرىت و سربستى ايچىندە ياشايوب اولش اولدىنى نهايتسىز
بوزقىرلىرى چوق صداقتله سورلر و يابانچىلارك سيرايدە جك هيچ برشى كورمە .
منه رغماً قيرغيزلر بو صحرائى لطيف و هر دورلو تبدلات و تحولات لطيفه يى حاوى
عد ايلرلر .

فى الحقيقه ، دكز كى ، بوزقىرلر كده واسع و حسيات اوزرىندە مؤثر اولدىنى يك
دوغرودر . فقط بوزقىر صوك درجه يكنسق و حزن آوردر . بوزقىرلردە كونلرجه
مدت سرعته حركت ايدرسكز ، فقط منظره دائما عيى حالده قالير ؛ موقعكز دائما
حدودسىز ، افقسىز و كنىش بر ساحه نك مركزى در ، بو كنىشلك او ماهيتدە در ، كه :
باقدجە ارضك جدأ كروى اولدىنى كورر كى اولورسكز . بورالرى آنجق ايلك
بهار موسمىندە بر اجنبى نك خوشنه كيدە جك منظره عرض ايدر . اوزمان بوزقىر
هواسى چيچكلرك طاتلى رايحه لريله دولودر ؛ ياقىچى ياز كوششك همان يتيشوب
اطرافدە كى هر شيشى قاوورماسندن قورتيلمق ايچون نباتات بورالردە اينانيلمق
قدر سرعته نشو و نما بولورلر .

يك قولاي آكلایا بيايرز كه : ياشادقلىرى ساحه نك اوصاف طبيعىسى نتيجه سى
اوله رق قيرغيزدە بولندىنى موقعى تعيين و اوزاقلردن اشياىى فرق ورؤيت حس -
وقدرتلىرى انكشاف و تكامل ايتمشدر . يابانچىلارك كونلرجه كيتدكلرى حالده
اطرافلرندە دكشمشك اوفاق برشى ، بر حال بيله فرق ايدە مەديكى ويوله بكنزر
هيچ برشى كورونمە ين بويكنسق ويكنمنظر بوزقىرلردە قيرغيزلر يوللرىنى - حتى
قراكلق كيجه لردە - قطعياً يا كيلما يارق بولورلر . قيرغيزلر ك بو خصوصە بيلدىرلر
دە احتياجلرى يوقدر ؛ اونلر هراوتى طائيرلر ، هر طاشى بيليرلر ؛ نرەدە فضلە
اوت يتيدىكى ، نرەدە سيرك اوت يتيشدىكى آرى آرى عقللرندە طوتمشدر .
قيرغيز ، بوزقىر ك سلعىندە موجود اولوب ، بر آوروپالى نك آلت مخصوصە اولمىسىز ين

فرق ایده میه جکی عارضه لری برباقیشده کوریر، فرق ایدر، ریابانجی نك نه قدر دقت ایتسه وجودینی بیله فرق ایده میه جکی افقده دوران بر بارکیرک رنگینی بیله قیرغیز کورور وسزه سویلر؛ بر آوروپالی نك دوربینله باقدینی زمان اوزاقده آنجق بر نقطه حالنده کوره بیله جکی عربیه نك یا قلاشمقده یا خود اوزاقلاشمقده اولدینی خبر ویرر.

اورنبورغ ولایتی، یعنی آوروپا روسیه سی حدودندن چیققدن سوکره آسیا طوپراغنده ایلك تصادف اولنه جق عمران نقطه سی (قره بوطاق) درکه: اوتوزقرق خانه دن عبارت و بر آرز روس ایله یوز کیشی قدر تانار و قیرغیزله مسکوندر. بو نقطه نك یکانه اهمیت الی سنه قدر اول جنرال (اوبروچف) طرفندن بورایه، اوزمان علی الدوام روس حدودینی تجاوزایدن قیرغیز چاپوچیلرینه مانع اولق اوزره بر کوچوک قلعه بنا ایدلش اولماسیدر. بوقریه نك جوارنده بر قاق بویوک قیرغیز مسکنلری واردر.

(ایرغیز) د کیدن یول اوزرنده ده بر قاق آووله تصادف اولتور؛ فقط بو نقطه دن اعتباراً جنوبه دوشرو قیرغیزلر کیتدکجه آزاله رق (قره قوم) جولی حدودینه دوشرو آرتق کیمسه یه تصادفی اولماز.

(ایرغیز) قصبه جنی ینه اواسمده کی نهره باقان بر تپه اوزرنده در. بوراده (ایرغیز) نهری [چالقار تهنیز (دکز)] دینیان بر طوزلی کوله دوکولور. قصبه کنارنده یوز الی قازاق محافظنی حاوی بر قلعه جک واردر. مسکنه نك اک بویوک قسمی (سارت) [۱] تاجرلردن مرکب اولوب بونلر معین موسملرده قیرغیزلر ایله مبادله تجارتی یایمق اوزره بورایه کلیرلر. بو آدملر امتعه لری تا (موسقووه)، (ننزی نوغورد) و (اورنبورغ) دن کتیر مکده درلر. (ایرغیز) روسیه لیلر طرفندن ۱۸۴۸ ده تأسیس ایدلشدر. و (قره بوطاق) ایله (طورغانی) کی اساساً روس قصبه سیدر. بوراسی ده قیرغیز بوزقیرینک روسلر طرفندن استیلا سندن سوکره قیرغیزلری تحت تحکمه آلق اوزره قلعه لر افشا اولتان [۱] اورته آسا تورکلری ایرانیلره واصل تورک اوللایانلره «سارت» دیرلر.

مواقعدن بری در . روس استیلا سندن اول بوراسی (یارملا) تسمیه اولنیوردی . بوراده بر یار اوزرنده ذوات شریفدن برینک قبری اولدیغندن بوصورتله تسمیه ایدیش و اطرافده کی قیرغیز مزارلغیله برابر زیارت موقعلرندن بری بولمیشدی . قیرغیزلرله پاییلان اصل تجارت (ترویتسک Troitsk) ایله (اورالسق) شهرلری جوارنده یاییلیر ؛ چونکه اک زنکین قیرغیز آووللری بورالرده در .

(قازالینسک) قصبه سی (ایرغیزک) شرقده ، آرال کولندن ۵۰ میل مسافهده و (سیردریا) کنارنده در . ۶۰۰ خانه دن ایکی یوزی روسلر طرفندن اشغال اولمیشدر . دوت بیکه بالغ اولان نفوسدن ۱۰۰۰ کیشیسی اورال قازاقلریدر . اهالینک متباقیسی « تاجیک » لردن بخارالیاردن ، تاتارلردن و قیرغیزلردن مرکب اولوب اک زنکین تاجرلر بخارالیاردن . بو قصبهده کی قیرغیزلر فقیردر ؛ زنکین قیرغیزلر بوزقیرلرده یاشارلر و تروتلرینی سورولرندن استحصال ایدرلر . مایس آبی آتاشنده مرعالرده اوت بولنورسه یوز بیگلرجه قیرغیز قویونلری ساتیلماق اوزره (اورنبورغ) سورولوب کوتوریلیر و بوسوریلرک آراسنده آرابه لر کوریلیر [۱] .

« قازالینسک » و « پرووسق » کچیلدکن صوکره اراضی اوزرنده نباتاته داها فضلہ تصادف ایدیلیر ، خصوصیه « چمن آریق » کی نقطه لرده قامیشلر ، صاقصاواللر ، داها باشقه صارماشیق نباتات کوچوک اورمانچقلر بیله تشکیل ایدرلر و بوراده سیاحلرک افاده سنه نظراً قابلاتلر ، یابان دوموزلری ، جیلان ، یابان قازی ، خصوصیه یک چوق ککلیک بولنور . قیرغیزلر بو ککلیکلری اسکی اصول آغزندن دوله تشککله وورورلر .

شرقه دوعرو ایلریلندکجه تکرار صیق صیق قیرغیزلره تصادف ایتمکه

[۱] کتبلکده مطبوعاتزده خیلی سورن بر « عربیه » ی یازمالی ، « آرابه » ی یازمالی مباحثه سنک ظهور ایتش اولدیغنی درخاطر ایدیورم ؛ اوزمان کله نك هانکی لسانه منسوب اولدیغیده بیانه مه دیکندن مباحثه اوزامش ، کله نك تورکجه اولدیغنی ، بناء علیه « آرابه » طرزنده یازمالی ایجاب ایده جکنی سویله یلر قوتلی بر دلیل کوسترمه مش ایدیلر . حال بوکه : اورته آسیا تورکلری دا ئما آرابه کله سنی بیلدیکمز معناده قوللانیلر .

باشلار سکز ؛ بولرک آوللری اوکندن کچر ونه ایتسز قویون سوزولریتک
اطرافده یایلدقلرینی کورورسکز .

خیالاً تعقیب ایتمکده اولدیغمز (طاشکند) پوسته یولی اوزرینده یکی قورغاق
[یکی قلمه دیمکدر] کوچوک بر قیرغیز کوی درکه : بر کرونسروایی واسکی بر
(قوقند) استحقا بمغنی احتوا ایدر ومتفکرانه - کیم بیلیر قاچ سنه لردن بری -
سیر دریا صوینه باقار . بورایه قادار کونلرجه دوام ایتیش اولان منظره صول
طرفده آچاق بر دیوار کبی کوین قره طاو [طاو - طاغ] سلسله سنک هیئتله
بر درجه یه قدر تحول ایدر .

..

تورکستانه شهر قریبی - « حضرت سلطان خواجه احمد بسوی » مرقدی

سیردریا صوینک اوزون بر مسافه یه قدر کوزلرمزک اوکنده یایلدقلرینی
(طاش صاوات) موقعنه کلنجه نه ری آرتق صاغ طرفده براقه رق یولری (تورکستان)
دنیلن اسکی شهره جویره لم : چونکه بوراده آنا طولی تورکلکنک حیات فکریه
وحیات دینی سنه حاکم اولمش معظم ودرین بر جریانک منبعی زیارت ایده جکز .
بویکی یولزده نباتات بر کره دها سیرکلشمک باشلا یور ونه ایت اوزون قاقاق
آغاچلری ، اوزون بوز ، کرییچ دیوارلریله تورکستان شهرینک باغچه لری
کورینیور . قسماً یکی وقسماً اسکی ، خراب خانه لری آراسنده محشم بر تره بوکسیور .
۱۸۶۴ سنه سنده روسلر طرفندن جنرال (چرنایف) آلیله ضبط ایدیلش
اولان تورکستان شهری صوک عصرلرده دائماً اهمیتسز ، خراب بر قصبه حالتده
کوریلشدر . بو قصبه ده نظر دقتمز ی جلب ایده جک بر شی وارسه اوده ۸۱۳
سنه هجریه سنده مشهور تیمورخان طرفندن « حضرت سلطان خواجه احمد بسوی »
مرقدی اوزرینه یایدیلش اولان معظم تره وجامع در . تاریخده معین اوله رق
طانیدیغمز ایلك تورک متصوفی اولان وحیات تقوا کارانه سی بیکلرجه شایان حیرت
مناقبه ، عنعناته زمین اولان بوممتاز وفوق العاده شخصیت موخرآ اوردن آبادق .

آناطولی به داغیلان تورکستان ارنلرینک پیروی، بر چوق طرق علیه‌نک منبی در. غریب تورکلرینک (آناطولی تورکلری) تاریخنده کوریلن هر موجة اعتقاد، هر ونک تصوف بونامدن بوشخصیتدن بر شیء آلمش در. معلوم اولدینی اوزره تیمور خان خواجه احمد یسوی به صوک درجه معتقد ایدی؛ بوتون تشبثات مشکله‌سنده آنک روحانیتنه صیغینیردی. حتی آنقره حربندن اول ییلدیریم بایزیدک قوتی نظر ثامله آله‌رقینه مشارالیه‌دن استعانه‌معنویه‌ده بولندی. تیمور خانک خواجه‌نک حقیری اوزرینه یاپدینی معظم آبدء صنعتک پیشطاقی (کرلی فاساد) زیاده یوکسک وایکی طرفده ایکی ظریف و کوریلک لایق قوله واردر. جامع بر قاج قاوون شکنده قبلله ترتیب ایدیلشدر. فاساد (پیشطاق) ک اوزرنده کی بوتون ظریف کرمیدلر دو کولمشدر. فقط اوزون دیوارایله مربع‌الشکل بنانک آرقه دیوارنده کیلر الان صاعلامدرلر. بو کره میدلرک (چینی) مائی ویشیل رضکلری سمرقندده تیمور خانک تره‌سینده کوریلنلری خاطر لاتیر. احمد یسوی جامعی (خدایار) خان طرفندن انشا ایدیلش اولان کرپیچ قلعه ایله بیتیشیک بولنیور. بواسکی صنعت آبدءلری کوزللکلری ایله سیرجیلری جذب ایدر واسکیایمکلریله درین دوشونجه‌لره سوق ایدر، فقط بونلرک اطرافنده کی اولر اوقاق کلبه‌لردن باشقه بر شیء دکلددر. تورکستان قصبه‌سندن طاشکندده دوغرو تکرار یورو یورز. چیمکندی کچدک ونهایت اورنبورغدن شرقه دوغرو ۱۳۰۰ میل قطع ایتد کدن صوکره طاشکند شهرینه کیردک. فقط بو خراب و خلقتک عطالت وجهاتیلله افسانه‌درین بر حزن ویرن شهردن همان چیقالم، اورته آسیانک واسع بوزقیرلرینه دالالم؛ اوراده کی صاف وتمیز تورک اوغللارینی آرایالم:

ایشته اوگزده (پیشکند) یاخود (بش کنت) دینیلن قصبه؛ بوراسنی قولایجه کچمه‌جکز، بوراسنی بر تورک قهرماننک تورک ملیت‌وررینک وطنی در. ۱۸۶۵ سنه میلادی‌سنده بوتون (کاشغر) قطعه‌سنی فتح‌ایدن مشهور امیر یعقوب (یعقوب) یک) بو قصبه‌جقده تقریباً (۱۸۲۸) سنه‌سنده دوغمشدی. یعقوب بک آرووا-تیلرکده تصدیق ایتدیکی وجهله اورته آسیاده‌ده وقت وقت ظهور ایدرک تاریخ

عالمک استقامتی دیکشدرمک استعدادی کوسترن شخصیتلردن بریدر . بوکون تاریخده یر طومش بر حکمداردر . اورته آسیاده آلان « بدولت » یعنی طالعی دیه مشهور اولان بوذاتک مناقب شجاعتکارانه سی اک هجرا قیرغیز یوردلرنده « ایصسر داغلر اتکنه قورولمش قیرغیز آووللرنده سویله نیر ، تغنی اولنور . یعقوب بک ۱۸۷۷ سنه سنده (قورلا) ده قتل اولندقدن صوکره شرقی تورکستان بویوک یر آنارشی واستیلا فلا کتنه دوچار اولمشدر . یعقوب بکک اوغلی (حق قولی) بکده اوزمان چینلیله حرب ایتمکده اولان پدرینک اردوسیه کاشغر اوزرینه یورولمش واوراده شهید اولمشدی .

حق قولی بکک کندی قرده شی (بک قولی) طرفدن قتل ایدلایکی ده روایت اولونور . بک قولی دینیلن وبوقورقونج شبه آلتنده قالمش بولنان آدم پدریه قرده سنک شهادتندن صوکره روسیه لیدرک معاشنه افنقارآ واولدجه املاکه مالک بولدیغی حالده بو (بیشکند) قصبه سنده سکیز اوغایله محاط یاشامش ، کاشغر تکرارمالک اوله بیلیمک امیدیه عقیم برانتظار حیاتی کچیرمشدی .

آلتمش یمش بیک نفوسی حاوی ومتعدد مدرسه لرنده بش بیک قدر طلبه بولنان (قوقند) شهرندن کچر ایکن بوراده کی روس اداره سیستمه علاوه موجود اولان یرلی اداره تشکیلاتی سویله جه کورمک فائده دن خالی دکلدر ؛ شهرک بلدییه رئیس یاخود (بورغ ماستر) مقامنده اولان ذاته (کور باشی) تسمیه اولنوردی ؛ بونک معیتنده درت (آق صقال) واردر . بواق صقاللردن هریری بر بویوک محله (قاتا محله) نک اداره سنه باقارلردی . بونلرک معیتنده ده طقسان آلتی (آلیق باشی) واردی که : بونلردن هریری ده بر (کیشکین تایی محله) یعنی کوچوک محله یه مأمور ایدیلر .

بوز تورکلرینک تا چیک نامی آلتنده سکنه سی استحقاق ایتدکلری یوشهری براققدن صوکره بویوجک بر « قیشلاق » یعنی قیش کویی اولان (اورغانچی) بی « قوروم سرای کویی کچدکن و (توری قورغان) ده (قازان جایی) نی آتلاقدن صوکره (نامغان) قصبه جغه کلیورز ؛ (سید قولی بک) ، خواجه (ایشان)

(سردابی) مدرسه‌لری کورمکه احتیاج حس ایتمکسزین بورادن (نارین) و (قره‌دریا) صولرینه یتیشیور ، (نارین) ک صول ساحلنده کی (بالقچی) اسمنده کی کویدن سیردریا اوزرنده کی (مین بولاق) [۱] کوینه واردق . بورادن بر آزیوقاریده سیردریا (مسلمان کول) اسمنده بر شعبه حاصل ایدر ، اونندن ده (صاری صو) اسمنده دیگر بر قول آریلیر . بورالرده منظره حالا ایصسزلق عرض ایدر ؛ فقط آرا صیره بر ایکی قویون سوروسنه تصادف ایدیلیر . . . بر آزدها غیرت ؛ اشته (فرغانه) ولایتک مرکزی اولان (مارجلان) ده یز .

..

شرقی تورکستانه و غربی تورکستانه آرامی

شرقی تورکستان ایله غربی تورکستان آراسنده کره ارضک سطحی - کویا مهیب بر ضربه داخلی ایله - یوقاری دوغرو آتیلمش و غایت یوکسک بر یایلا و یاخود معظم داغلر سلاهلری دوکومنی تشکیل ایتمشدر . اشته بوکومه دن ، بومشهور یایلادن جهانک اک یوکسک داغلرندن بعضاری آریلوب اوزانیر : مثلا شرقه دوغرو (کوهن - لون) داغاری ؛ جنوب شرقیه دوغرو (هیالایا) داغاری ؛ و بویکیسک آراسنده (تیت) ، دوغرو اوزانان (قره‌قوروم) سلسله‌سی ، ینه بویوکسک منطقه دن (تیان - شان) داغاری شمال شرقیه ، (هندوکوش) سلسله‌سی مقابل طرفه (جنوب غربیه) دوغور اوزانیر .

ایشته بویوکسک منطقه‌ی بعض علما نوع بشرک بشیکی ، ایلك وطنی عد ایدیورلر . اوزاق و مبهم بر دوره عائد اولان بر روایت انجیلده ده ذکر اولنان دوت مقدس جنت نه‌رینک بونقطه دن نبعان ایتدیکنی سویله‌یور . . . یوقاری آسیا خلقی بو (پامیر) یایلاسی آلآن «دنیاک طاوانی یاخود دامی» عنوانیله عترم طوتیورلر .

اللی سنه اولیسنه قدر (پامیر) قوقندخانلرینک اراضیسی داخلنده ایدی ؛

[۱] بولاق پیکار دیمکدر . بولنان ، هیچ یوقدن تصادف ایدیلن صو .

فقط خدايار خان هم مملکتدن ، هم تاجندن روسار طرفندن محروم ايديلنجه پاميرده صاحبسز قالدي . روسار اولاي غيرمسكون اولان بومنطقه يه اهميت بيرمه مشاردي . بو حال جوار حكومتاره فرست ويزدي : افغانديلر (بدخشان) ايله (شوعنان) ي اشغال ايله (روشان) و (واخلان) اوزرينه يوروديلر و بوسوك منطقه يه (پنج) نهري بويجه قوبلي حدود مواقع مستحکمه سي تاسيس ايتديلر ؛ چينيلير شرق جهتنده حدود نواحيسني ضبط ايتديلر . انگليزلرده (چترال) ايله (فانيجوت) ده يرلشديلر . روسار بوايلري حرکتي : ~~کوزنجه~~ ۱۸۹۱ ~~سنه~~ سنده مير آلاي (پونوف) قومانداسنده بيک قازاقدن مرکب برقوت کوندره دك پاميري کچوب هند گوشه دايانديلر ؛ (بروکيل) کچيدنده افغان ايري قره قوللريله تماسه کلوب (پامير) استحکامني انشا ايتديلر ؛ انگليزلرله روسار آراسنده بر زمان اوزاينوب کيدن (پامير) مسئله سنک اساس ايسته بوايدي .

سوکى وار

علي رضايفى

